

Scientific Papers

**SOCIAL WORK
AND EDUCATION**

SW & E

SW&E

Зміст

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА З ВИХОВАНЦЯМИ ІНТЕРНАТНИХ ЗАКЛАДІВ	PDF
<i>Oksana Voronkevych, Solomiya Chopyk</i>	8-18
ТЕРИТОРІАЛЬНА ГРОМАДА ЯК ОБ'ЄКТ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦЯ З СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ	PDF
<i>Iryna Kosubovska</i>	19-31
ПРО РЕАЛІЗАЦІЮ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ СЕРЕДОВИЩНОГО ПІДХОДУ ПРИ ФОРМУВАННІ МІЖСОБІСІСНИХ СТОСУНКІВ В УМОВАХ ДИТЯЧОГО БУДИНКУ СІМЕЙНОГО ТИПУ	PDF
<i>Yuliia Kuzmenko</i>	32-40
СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ЯК НАПРЯМ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЗАСУДЖЕНИМИ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ УКРАЇНИ	PDF
<i>Nataliya Oleksiuk</i>	41-51
СОЦІАЛЬНА РЕКЛАМА У ПРОФІЛАКТИЦІ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ МОЛОДІ	PDF
<i>Lyudmyla Romanovska</i>	52-61

RECENT ISSUES IN SOCIAL WORK EDUCATION

ПІДХІД РЕЗИЛІЄНС У РЕАБІЛІТАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ДЕЗАДАПТОВАНИХ ПІДЛІТКІВ	PDF
<i>Olga Soroka, Svitlana Kalaur</i>	61-69
ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ТА ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО РОБОТИ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ	PDF
<i>Nataliya Agarkova</i>	70-79
ПЕДАГОГІЧНА ВЗАЄМОДІЯ ВИКЛАДАЧІВ КОЛЕДЖУ МИСТЕЦЬКОГО НАПРЯМКУ	PDF
<i>Vitaliy Andreev</i>	80-88
ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ПРОЦЕС	PDF
<i>Vitaliy Kulchytskyi, Ludmyla Petryhyn</i>	89-93
ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА	PDF
<i>Vitaliy Dudaryov, Sergii Shcherbina</i>	94-105
ВИКОРИСТАННЯ «АВС-МОДЕЛІ» ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОЇ СКЛАДОВОЇ КОГНІТИВНОГО КОМПОНЕНТУ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА, ЯКИЙ ПРАЦЮЄ У СИСТЕМІ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ	PDF
<i>Lesya Shevchuk, Taras Shevchuk</i>	106-114

Social Work & Education

© SW&E, 2019

Oksana Voronkevych,

*PhD in Psychological Sciences,
assistant of the Department of
Practical Psychology, Ternopil
National Volodymyr Hnatyuk
Pedagogical University
Ternopil, Ukraine*

oksanavoronkevych@ukr.net

ORCIDiD 0000-0002-1510-1723

Оксана Воронкевич,

*кандидат психологічних наук,
асистент кафедри практичної
психології, Тернопільський
національний педагогічний
університет імені Володимира
Гнатюка, Тернопіль, Україна.*

Solomiya Chopyk,

*PhD in Psychological Sciences,
Associate professor of the
Department of Practical
Psychology, Ternopil National
Volodymyr Hnatyuk Pedagogical
University, Ternopil, Ukraine*

Solomia_bodnar@ukr.net

ORCIDiD 0000-0002-9013-7320

Соломія Чопик,

*кандидат психологічних наук,
доцент кафедри практичної
психології, Тернопільський
національний педагогічний
університет імені Володимира
Гнатюка, Тернопіль, Україна.*

УДК 376.66

DOI: 10.25128/2520-6230.19.1.1

Article history:

Received: January 10, 2018

1st Revision: February 20, 2019

Accepted: March 30, 2019

Voronkevych, O. & Chopyk, S. (2019). Психологічні аспекти роботи соціального працівника із вихованцями інтернатних закладів, *Social Work and Education*, Vol. 6, No. 1., pp. 8-18. DOI: 10.25128/2520-6230.19.1.1

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА З ВИХОВАНЦЯМИ ІНТЕРНАТНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті розглянуто проблему сирітства як соціального явища, поширеність і актуальність якого в Україні з кожним роком зростає.

Проаналізовано соціально-психологічні особливості розвитку дітей-сиріт, вихованців інтернатних закладів. Розглянуто дві групи чинників, які впливають на особистісний розвиток дітей-сиріт: чинники соціального оточення, зумовлені недоліками виховання у колишніх родинах (негативна спадковість, безпритульність, бездоглядність і жорстоке ставлення) і чинники, зумовлені наслідками недосконалої системи виховання в інтернатних закладах (неповноцінне спілкування з дорослими; постійне перебування у закладі закритого типу; звужене коло спілкування, регламентація вільного часу тощо).

Авторами відзначено важливість психологічної допомоги і підтримки вихованців інтернатних закладів зі сторони не лише психолога, а й соціальних працівників, вчителів, вихователів.

Ключові слова: сирітство; соціальне сирітство; заклади інтернатного типу; психологічна допомога; тривожність; адаптація; взаємодія.

Вступ

Проблема сирітства та дітей, позбавлених батьківського піклування, завжди була актуальною, а її розв'язання – один із пріоритетних напрямків державної соціальної політики. Державний комітет статистики України повідомляє, що кількість дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, з кожним роком невинно зростає. Так, станом на 01.09.2010 року в школах-інтернатах для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, перебувало 15 669 вихованців. 17 780 дітей налічувалося в інтернатних закладах у 2013 році. За даними Уповноваженого Президента з прав дітей М. Кулеби, станом на початок 2018 року в інтернатних закладах України виховується вже 106 тис. 700 дітей (у 2016 році – 105 тис.783 дитини), з них лише 8 тис. 174 мають статус сироти і не більше 5 тис. можуть бути всиновленими.

Кожні три дні 250 дітей потрапляють до інтернатних закладів переважно через бідність і неспроможність надати необхідні послуги для дитини. Щонайменше 600 тисяч дітей проживають у неблагополучних родинах, і вони, по суті, «стоять у черзі» на потрапляння до інтернатних закладів.

Виховання в державних сирітських закладах, зміна установ – це чинники, що кардинально змінюють життєвий шлях дитини, можуть її травмувати, руйнують стосунок дитини з оточуючим світом та утруднюють реалізацію потенційних можливостей. Сирітство впливає на емоційний зв'язок з навколишнім середовищем, з дорослими та однолітками, що мають збагачене середовище розвитку. Це може викликати порушення фізичного, психічного і соціального характеру, тобто позначається на соціалізації дитини, вихованця інтернатного закладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Соціальне становлення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, досліджувалося багатьма вченими. Так, Я. Гошовський розглядає виховання дитини в державних сирітських закладах як негативний чинник онто- і соціогенезу дитини; причини зростання сирітства та наслідки позбавлення дітей батьківської опіки досліджувала Б. Кобзар; напрями соціалізації дітей в інтернатних закладах вивчали А. Капська та Г. Лактіонова; дослідженням психічного розвитку і становлення особистості дітей, які виховуються у закладах інтернатного типу, займалися такі вчені як Л. Галігузова, І. Дубровіна; розкрили практичні аспекти соціально-педагогічної роботи фахівців з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування у закладах інтернатного типу, охарактеризували зміст, основні форми і напрями роботи в таких закладах Р. Білик, Н. Тверезовська; дослідили психологічні особливості самооцінки підлітків, вихованців інтернатних закладів О. Хоменко та О. Сорокіна; вивченням соціально-психологічних проблем вихованців соціальних гуртожитків займається М. Доннік.

Незважаючи на значний інтерес науковців до зазначеної проблеми, відкритим і маловивченим залишається питання психологічного забезпечення соціально-педагогічної роботи з вихованцями інтернатних закладів.

Мета статті: проаналізувати соціально-психологічні особливості вихованців інтернатних закладів і врахувати їх у роботі психолога та соціального працівника з даною соціальною групою.

Завдання дослідження:

- 1) визначити розуміння змісту понять «сирітство», «інтернатні заклади» у психолого-педагогічній літературі;
- 2) вивчити особливості соціалізації дитини у закладах інтернатного типу;
- 3) розкрити психологічні аспекти роботи психолога та соціального працівника із вихованцями інтернатних закладів.

Для досягнення мети та розв'язання поставлених завдань використано такі **теоретичні** методи дослідження: системно-структурний і порівняльний аналіз наукової літератури для визначення понять та теоретико-методологічних основ вивчення проблеми дослідження; **емпіричні** методи дослідження: включене спостереження, бесіди з дітьми – вихованцями інтернатних закладів. Наше досліджування здійснювалося протягом одного року і складалося з декількох етапів. Метою теоретичного етапу було вивчення та аналіз літератури, підбір методів дослідження. На констатувальному етапі ми обрали дослідницьку стратегію, провели бесіди та спостереження за дітьми Бережанської обласної комунальної загальноосвітньої школи-інтернату з поглибленим вивченням трудового навчання, Кременецької загальноосвітньої школи-інтернату I-III ступенів Кременецької районної ради Тернопільської області. Загальна чисельність досліджуваних становила 170 осіб. На етапі генералізації отриманих даних та їх екстраполовання ми формулювали та представляли висновки дослідження. Наше наукове дослідження є квазіекспериментом. Це означає, що воно характеризується зниженими вимогами до процедури формування вибірки (у даному випадку ми досліджували класи учнів). Ми не мали безпосереднього впливу на учасників чи умови дослідження, а лише користувалися вже існуючими групами для вивчення того, що нас цікавить. Наукове дослідження організовувалося безпосередньо в умовах реальної діяльності, тому умови не були штучними і не вносили змін в перебіг процесів, станів, явищ.

Основна частина

Сирітство – це соціальне явище, виникнення якого обумовлене наявністю у суспільстві дітей, батьки яких померли, а також дітей, які залишилися без піклування батьків у результаті позбавлення останніх батьківських прав або визнання їх в установленому порядку недієздатними, зниклими безвісті.

Термін «сирітство» охоплює собою не просто значення комплексу причин ситуації, що склалася, а, як зазначає Г. Гикава, включає в себе більш вагомий складову, тобто особу, яку ми називаємо сиротою. Отже, сирота – це дитина, яка тимчасово чи постійно перебуває поза сімейним оточенням внаслідок втрати батьків, а також дитина, яка не може з певних причин чи з власних інтересів залишатися у сімейному оточенні і потребує захисту чи допомоги з боку держави (Гикава, 2008, с. 50-53).

На думку індійських науковців, термін «сирота» стосується дітей та підлітків, які втратили обох батьків, а термін «вразливий» означає тих, хто перебуває в інституційних будинках, які були покинуті батьками або ті, хто втік з дому і не має ніяких контактів з родинами (Kaur, Vinnakota, Panigrahi, Manasa, 2018, p. 162).

Притулком для таких дітей в нашій державі є інтернатні заклади різного типу (дитячий будинок, загальноосвітня школа-інтернат, спеціалізована школа-інтернат, спеціалізована загальноосвітня школа-інтернат, загальноосвітня санаторна школа-інтернат).

Кожен з цих типів своєрідного житла для сиріт створений, щоб забезпечити навчально-виховні та інші потреби дітей, які через індивідуальні особливості психофізичного стану або через характер зовнішнього оточення мають проблеми у своїй соціалізації.

Інтернатними закладами називаються дитячі будинки та загальноосвітні школи-інтернати всіх типів і форм власності для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Тут діти мають можливість перебувати від трьох років до здобуття базової чи повної загальної середньої освіти, а в разі необхідності – до повноліття, на повному державному утриманні за рахунок коштів відповідних бюджетів та інших, не заборонених законодавством, джерел фінансування.

Головними завданнями інтернатних закладів є: забезпечення утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування; забезпечення всебічного розвитку, фізичного, соціального та психічного здоров'я вихованців; створення умов, сприятливих для проживання дітей, їх навчання та виховання; забезпечення соціального захисту, медико-психолого-педагогічної реабілітації та соціальної адаптації вихованців; реалізація прав дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, на належні умови проживання, різнобічного розвитку, виховання, здобуття певного рівня освіти, професійної орієнтації та підготовки їх до самостійного життя та праці.

Багатьма науковцями (Н. Авдєєва, Г. Бєвз, Л. Волинець, Л. Галігузова, Я. Гошовський, Т. Гуськова, І. Дубровіна, М. Лісіна, С. Мещерякова, В. Мухіна, А. Прихожан, А. Рузька, О. Смірнова, О. Стребелева, Н. Толстих) доведено, що умови життя і виховання у закладах закритого типу та відсутність дитячо-батьківських стосунків деструктивно впливають на особистісний розвиток дітей-сиріт: у них спостерігається знижений загальний психічний тонус, порушення процесів саморегуляції, домінування пасивності у різних видах діяльності, недостатня здатність до співчуття, імпульсивність в поведінці, занижена (у порівнянні з ровесниками з сім'ї) емоційна регуляція, емоційно-пізнавальна взаємодія (Галігузова, 1990, с.17-25; Мухіна, 1989, с. 32-39).

Так, низка вчених (Г. Бєвз, В. Брутман, Л. Волинець, Л. Галігузова, М. Малофєєв, С. Мещерякова, І. Пєша, Т. Сафонова, Л. Царгородцева, Л. Чичерін тощо) у своїх дослідженнях виявили, що порушення у розвитку особистості дитини-сироти виникають у результаті впливу двох груп несприятливих соціально-психологічних чинників. До першої групи належать чинники, зумовлені недоліками виховання в колишніх родинях: негативна спадковість, безпритульність, бездоглядність і жорстоке ставлення тощо. До другої групи належать чинники, зумовлені наслідками недосконалої системи виховання в інтернатних закладах: неповноцінне спілкування з дорослими через відсутність достатньої кількості персоналу і його велику плинність; постійне перебування у закладі закритого типу і відсутність контактів з довкіллям; звужене коло спілкування, регламентація вільного часу режимними моментами тощо (Бережна, 2012, с.14-18; Галігузова, 1990, с.17-25).

Як зазначає Г. Гикава, до несприятливих аспектів соціалізації дитини у закладах інтернатного типу належать:

- відсутність спілкування з біологічними батьками;
- деформація родинних зв'язків через важке минуле;
- дефіцит любові, ніжності, уваги;
- вузьке коло спілкування через закритий колектив;
- випадки жорстокості з боку персоналу та вихованців;
- регламентація проведення часу;
- несформований образ «Я»;
- підвищене почуття тривожності, орієнтація на ворожість соціуму;
- закомплексованість, емоційне незадоволення;
- відсутність соціальних навичок особистого життя;
- відсутність власного простору (окремої кімнати, місця, де можна усамітнитись);
- економічна депривація – діти не мають власних заощаджень і досвіду, як розпоряджатися грошима;
- постійне перебування у вузькому комунікативному просторі;
- відсутність власних речей (крім одягу та предметів власної гігієни);
- ранні сексуальні зв'язки, випадки сексуального насилля;
- обмеженні можливості у виборі професії;
- відсутність навичок вирішення власних проблем з офіційними структурами;
- соціальна незахищеність після виходу з закладів інтернатного типу (Гикава, 2008, с. 52-53).

Ще одним із наслідків виховання в інтернатному закладі є порушення соціальної адаптації, що може призвести в одних випадках до зниження активності, яке веде до апатії та більшого інтересу до речей, ніж до людей, в інших випадках – до гіперактивності з відходом в асоціальну та кримінальну поведінку, а в деяких випадках може проявлятися тенденція поводитися зухвало, намагаючись привернути до себе увагу, не вмюючи створити міцні емоційні зв'язки.

Втрата одного або обох батьків веде до негативних наслідків, а саме поведінкових та емоційних розладів дітей (Zeton, 2005, р. 59-60). Дослідження науковців сфери психічного здоров'я Багдадського університету показали позитивну кореляцію між присутністю дітей у притулках та психологічними розладами. Автори встановили, що 86% притулків для сиріт не відповідають психологічним потребам дітей, що сприяє виникненню поведінкових проблем (Hussein, Alwan, Khudhair, 2015, р. 644).

Спостереження і бесіди показали, що дитина, яка виховується в умовах закладів інтернатного типу, як правило, не засвоює навички продуктивного спілкування. Її контакти поверхневі, вона одночасно домагається уваги і відкидає її, переходячи на агресію чи пасивне відчуження. Маючи потребу в любові та увазі, вона не вміє поводитися так, щоб з нею спілкувалися відповідно до цієї потреби. Неправильно сформований досвід спілкування сприяє формуванню у дитини негативної позиції стосовно інших.

Особлива проблема – феномен «ми» в умовах дитячого будинку. В. Мухіною встановлено, що тут у дітей виникає своєрідна ідентифікація один з одним. В умовах життя без батьківського піклування у дітей стихійно складається інтернатне «ми». Це абсолютно особливе психологічне утворення. Діти без батьків ділять світ на «своїх» і «чужих», на «ми» і «вони». Від «чужих» вони спільно відокремлюються, виявляють до них агресію, готові використовувати їх у своїх цілях. У них своя особлива нормативність стосовно всіх «чужих». Проте всередині своєї групи діти, які живуть в інтернаті, найчастіше також відокремлені; вони можуть жорстоко поводитися зі своїм однолітком або дитиною молодшого віку. Ця позиція формується під впливом багатьох причин, але, перш за все, через нерозвинену і спотворену потребу в любові і визнанні, через емоційно нестабільний стан дитини, позбавленої батьківського піклування (Мухина, 1989, с. 32-39).

Кожна дитина, яка живе в установі інтернатного типу, змушена адаптуватися до великої кількості однолітків. Численність дітей і постійне перебування в їх колі створюють емоційне напруження, тривожність, що підсилюють агресію дитини.

Особлива психологічна проблема – відсутність вільного приміщення, в якому дитина могла б побути наодинці, перепочити від дорослих та інших дітей. Кожна людина з дитинства потребує спілкування з іншими людьми, але водночас – можливості побути на самоті, так як саме в цьому стані відбувається внутрішня робота, формується самосвідомість.

Умови дитячого будинку, його субкультура та стилізований механізм соціалізації впливають на соціально-психологічний розвиток дітей-сиріт, що характеризується порушеннями в інтелектуальній та емоційно-вольовій сферах, а це, в свою чергу, виступає підґрунтям для затримки у розвитку самосвідомості та формування неадекватного образу Я. На його формування впливають такі головні чинники, як досвід індивідуальної діяльності дитини та досвід спілкування з оточуючими.

Можна сказати, що Я-образ дітей-сиріт порівняно з дітьми, які виховуються у сім'ї, розвивається більш повільно. Компоненти Я-образу підлітків з інтернату більш орієнтовані на зовнішнє середовище, ніж на внутрішній світ кожної дитини зокрема. Так, В. Пушкар зазначає, що однією з причин формування негативного образу «Я» дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, є неправильно організоване спілкування з дорослими. Саме воно спричиняє відставання у загальному психічному розвитку та збіднення образу «Я». Дослідник звертає увагу на декілька моментів описаної комунікації: спілкування в інтернатних закладах не досить емоційно насичене, не спрямоване на особистість дитини, взаємодія з дорослими здебільшого носить навчально-побутовий характер, контакти вихователя і вихованців короткочасні, нетривалі, значно вирізняється якість спілкування (байдужість, емоційна холодність, нестійка система вимог), що погоджує в дитини певну розгубленість, підвищує тривожність тощо (Пушкар, 2007).

С. Прокоф'єва-Акопова у своїй праці «Психологічні особливості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» на підставі проведеного дослідження зробила наступні висновки: 1) високий рівень тривожності та агресивності на 20-30% більше у дівчаток, ніж у хлопчиків, і на 40% більше у підлітків віком від 15-16 років, ніж у молодших груп» 2) рівень ригідності майже

однаковий для хлопчиків та дівчат, але високий рівень на 30% більше у групі 15-16 років, ніж у інших вікових груп; 3) рівень соціальної ізольованості у 15-16-річних майже на 82% більший, ніж у молодших школярів. Діти намагаються відділитися від групи для усамітнення, це більш характерно для підлітків старшого віку; 4) для підлітків характерна істотно занижена самооцінка.

Також, в результаті дослідження, проведеного О. Хоменко та О. Сорокіної, виявлено, що самооцінка підлітків-вихованців інтернатних закладів є нижчою, ніж у учнів загальноосвітньої школи. Це стосується не лише загальної самооцінки дітей зі школи-інтернату, а і окремих складових їхнього самосприймання: за такими характеристиками як розум, характер, авторитет у оточуючих, уміння, впевненість в собі, моральність та креативність; вони оцінюють себе нижче, ніж їх однолітки із загальноосвітньої школи. Також дослідниками виявлено різницю у домінуючих типах взаємостосунків, так у учнів загальноосвітньої школи переважає авторитарний та товаристський типи, в той час, як у вихованців інтернатної установи – агресивний, підозрілий, залежний, альтруїстичний. На думку вчених, на формування цих взаємин накладає відбиток сама система інтернатного закладу та нестача батьківської опіки (Хоменко, Сорокіна, 2015).

Як зазначає М. Доннік, закінчуючи школу-інтернат, випускники зазвичай виявляються непристосованими до дорослого життя, не мають певного соціального досвіду, комунікативних вмінь та навичок самообслуговування. Для того, щоб не виникало таких проблем, у школах-інтернатах повинні працювати кваліфіковані спеціалісти: психологи, соціальні працівники, вчителі (Доннік, 2011).

Найперша і найважливіша вимога до соціальних працівників, які працюють з вихованцями інтернатних закладів – дотримання адекватної соціально-психологічної взаємодії з ними, розуміння і прийняття їх особистості та унікальності, без засудження, без приниження. Для психологів та соціальних працівників важливо знати як особливості розвитку дитини на кожному віковому періоді, так і психологічні особливості саме цієї соціальної групи дітей. І не лише знати, а й враховувати при взаємодії з ними.

Що стосується роботи соціального працівника та психолога, то їм необхідно допомогти дитині адаптуватись, гармонізувати «Я-концепцію», налагодити спілкування дитини в соціумі і допомагати вирішувати внутрішні проблеми, які виникають.

Кожна дитина, яка перебуває в інтернатному закладі, повинна почуватись там максимально комфортно. Насамперед психолог і соціальний педагог повинні забезпечити умови для становлення гармонійної цілісної особистості, впливати на всебічний розвиток здібностей і обдарувань, а також сприяти збагаченню інтелектуального потенціалу та духовності.

Щоб уникнути складних ситуацій у вихованні дітей-сиріт психолог повинен надавати психологічний супровід такій категорії осіб, а також здійснювати психологічну профілактику та корекцію небажаної поведінки. Соціальний працівник здійснює соціально-педагогічну реабілітацію «проблемних дітей» та сприяє посередництву між особою, учнями та педагогами.

Отже, для того, щоб бути хорошим наставником для дитини-сироти, соціальний працівник та психолог повинні розглядати психологічні особливості

роботи в інтернаті в двох аспектах – по-перше, робота повинна бути направлена на корекцію деформованого світосприйняття дитини, поведінки, на соціалізацію дитини і нормальний її розвиток, на вироблення навичок, необхідних для самостійного життя після виходу із закладу тощо. Але другий, дуже важливий психологічний аспект роботи – це особливості спілкування працівника з дитиною, оптимальне сприйняття працівником дитини і навпаки, дитиною працівника. Всі працівники повинні спрямовувати значні зусилля на цей аспект роботи. Соціальний працівник та психолог повинні вивчати дітей, з якими працюють. А вже на основі зробленого соціально-психологічного портрету дитини обираються методи роботи з нею, адже лише адекватні до психологічних особливостей дитини дії спеціалістів, що працюють з нею, будуть максимально ефективними і не травмують дитячу психіку. Але саме по собі спілкування в ході роботи є надзвичайно важливим. Спілкуючись з дитиною потрібно зважати на її вірогідні відмінності від дітей, які виховувалися і виховуються в благополучних сім'ях.

Соціальному працівнику, психологу та вихователям потрібно систематично проводити з дітьми роботу, щоб максимально знизити рівень соціально-психологічної дезадаптації. Такі заходи можна проводити як у груповій формі (масові дійства, гуртки за інтересами), так і у формі індивідуальної роботи з окремими вихованцями.

Отож, підсумовуючи вищезазначене, варто виокремити загальні принципи, яких рекомендовано дотримуватися при роботі з вихованцями інтернатних закладів:

- визнавати цінність кожної дитини;
- ставитися до дитини як до особистості;
- не давати обіцянок, які неможливо виконати;
- демонструвати позитивні моделі поведінки;
- не підтримувати проявів небажаних якостей;
- демонструвати позитивне ставлення до всіх дітей;
- поважати думку, почуття та добровільний вибір дитини;
- акцентувати увагу дитини на власних позитивних якостях та здобутках;
- надавати працівникам інтернату інформаційну та методичну підтримку.

Висновки

Проблема сирітства в наш час в Україні є дуже актуальною, оскільки з року в рік зростає кількість дітей, які потрапляють до інтернатних закладів різного типу. Мова йде як про біологічних сиріт, так і про дітей, позбавлених батьківського піклування.

Особливості життєдіяльності кожного вихованця, а також умов перебування в закладі інтернатного типу сприяють розвитку тривожності, агресивності, заниженої самооцінки, негативної «Я-концепції», невміння адекватно налагоджувати стосунки з іншими, що утруднює процес їх адаптації в соціумі, заважає становленню їх як особистості, реалізації у житті.

Для нормального існування та розвитку дитини, вихованця інтернатного закладу, потрібна кваліфікована допомога педагогів, психологів і соціальних працівників, яка повинна базуватися на врахуванні психологічних особливостей кожної окремої особистості.

Важливим є адекватний виховний процес у інтернатному закладі. Його функціями має бути як корекція вже існуючих недоліків психологічного розвитку, так і запобігання формуванню нових в умовах інтернату; формування комфортного і відповідного до психологічних потреб дитини середовища навколо неї.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці та апробації комплексної програми психолого-педагогічного супроводу дітей-сиріт, вихованців закладів інтернатного типу, спрямованої на розвиток у них позитивної Я-концепції, впевненості, відкритості, що полегшить процес їх соціальної адаптації до умов поза межами інтернатного закладу.

Література

Бережна, Л. (2012). До проблеми соціалізації дітей сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у закладах інтернатного типу. Гуманітарний вісник. Педагогіка, 28, 14-18.

Володарська, О. (2013). Емоційна дезадаптація дітей молодшого шкільного віку в закладах інтернатного типу. Психолог, 18, 29-31.

Галигузова, Л. Н. (1990). Психологические аспекты воспитания детей в домах ребенка и детских домах, 6, 17-25.

Гикава, Г. (2008) Робота з дітьми без опіки батьків. Соціальний педагог, 12, 50-53.

Доннік, М. С. (2011). Соціально-психологічні проблеми вихованців соціальних гуртожитків. Наукові записки КДПУ. Серія: Педагогічні науки / ред. В. В. Радул та ін. Кіровоград : КДПУ ім. В. Винниченка. Вип. 97, 97-100.

Мухина, В. С. (1989). Психологическая помощь детям воспитывающимся в учреждениях интернатного типа. Вопросы психологии, 1, 32-39.

Прихожан, А. М. (2005). Психология сиротства. Санкт-Петербург : Питер.

Пушкар, В. А. (2007). Особливості розвитку образу «Я» дітей-сиріт у навчальних закладах інтернатного типу: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 191.

Харченко, К. О. (2013) Соціально-психологічні особливості розвитку дітей-сиріт у умовах закладів інтернатного типу. Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка, 18 (277), Ч. II, 199-205.

Хоменко, О., Сорокіна, О. (2015). Психологічні особливості самооцінки підлітків вихованців інтернатних закладів. URL: <file:///C:/Downloads/31-124-1-PB.pdf>.

Hussein, H. A., Alwan I. H., Khudhair, M. H. (2015) Psychological Distress among Orphans in Orphanage in Baghdad city. Fifth Issue. The 2nd International Scientific Conference of Medical and Health Specialties, 643-649.

Kaur, R., Vinnakota, A., Panigrahi, S., Manasa, R V. (2018). A descriptive study on behavioral and emotional problems in orphans and other vulnerable children staying in institutional homes. Indian J Psychol Med [serial online]. V. 40, 161-168. URL: <http://www.ijpm.info/text.asp?2018/40/2/161/226501>.

Zeton, M. A. (2005). Health and violence. The National Council for Refugees Family, Jordan Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders. Fourth Edition, Text Revision. DSM- 4 TR, APA 2000, Washington, 59-60.

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF SOCIAL EMPLOYEE'S WORK WITH EXCITERS OF BOARDING SCHOOLS

Oksana Voronkevych, *PhD in Psychological Sciences, assistant of the Department of Practical Psychology, Ternopil National Volodymyr Hnatyuk Pedagogical University, Ternopil, Ukraine*

Solomiya Chopyk, *PhD in Psychological Sciences, Associate professor of the Department of Practical Psychology, Ternopil National Volodymyr Hnatyuk Pedagogical University, Ternopil, Ukraine*

ABSTRACT. *The article deals with the orphanhood problem as a social phenomenon, the prevalence and relevance of which is increasing year by year in Ukraine. It is noted that orphanhood is a social phenomenon whose occurrence is conditioned by the presence in the society of children whose parents have died, as well as children without parental care as a result of deprivation of the last parental rights or their recognition in the established procedure of incapacitated, missing persons. There are various types of residential institutions for orphans. Their functions and tasks are analyzed.*

The analysis of socio-psychological peculiarities of the development of orphaned children, students of residential institutions characterized by violations in the intellectual and emotional-volitional spheres, inadequate I-image and negative I-concept are analyzed.

Two groups of factors influencing the personal development of orphan children are considered: factors of the social environment caused by the disadvantages of education in former families (negative heredity, homelessness, neglect and ill-treatment) and factors caused by the consequences of the imperfect system of education in residential institutions (inferior communication with adults; permanent stay in a closed institution; narrowed circle of communication; regulation of free time by schedule, etc.).

The following negative aspects of staying at an orphanage are analyzed: violations of social adaptation, lack of skills of productive communication with peers and adults, the formation of the phenomenon of «we», the absence of a place where the child could live alone.

The authors noted the importance of psychological care and support for boarding school students from the side of not only a psychologist, but also social workers, teachers, educators. The necessity of knowledge and consideration by all employees (psychologists, social workers, teachers) of age and socio-psychological peculiarities of children in communication and interaction with them is emphasized.

It is summarized that for the normal development of a child, a pupil of a residential institution, a qualified assistance of teachers, psychologists and social workers is required, which should be based on the psychological characteristics of each individual child.

Key words: *orphanage; social orphanage; residential care institutions; psychological help; anxiety; adaptation; interaction.*

References

Berezhna, L. (2012). Do problemy socializaciyi ditej syrit ta ditej, pozbavlenyx bat'kiv'skogo pikluvannya, u zakladax internatnogo typu [On the problem of orphans socialization and children deprived of parental care in residential institutions]. *Humanitarnyi Visnyk. Pedagogica* [Humanitarian herald. Pedagogy], no. 28, pp. 14-18 (ukr).

Volodarskaya, O. (2013). Emocijna dezadaptaciya ditej molodshogo shkil'nogo viku v zakladax internatnogo typu [Emotional disadaptation of junior school age children in residential institutions]. *Psycholog* [Psychologist], no. 18, pp. 29-31 (ukr).

Galiguzova, L. N. (1990). Psichologicheskiye aspekty vospytanyya detej v domax rebenka i detskyx domax [Psychological aspects of children's education in orphanages]. *Voprosy psihologii* [Questions of psychology], no. 6, pp. 17-25 (rus).

Hikawa, G. (2008). Robota z dit'my bez opiky bat'kiv [Work with children without parenting]. *Socialniy pedagog* [Social pedagogue], no. 12, pp. 50-53 (ukr).

Mukhina, V. S. (1989). Psichologicheskaya pomoshh detyam vospityvayushhimsya v uchrezhdeniyax internatnogo typu [Psychological assistance to children raised in residential institutions]. *Voprosy psihologii* [Questions of psychology], no. 1, pp. 32-39 (rus).

Prihozhan, A. M (2005). Psichologiya syrotstva [Psychology of orphanhood]. St. Petersburg : Peter (rus).

Pushkar, V. A. (2007). Osoblyvosti rozvytku obrazu «Ya» ditej-syrit u navchal'nyx zakladax internatnogo typu: dys. ... kand. psichol. nauk: 19.00.07. Kyiv, 191 (ukr).

Kharchenko, K. O. (2013). Social'no-psichologichni osoblyvosti rozvytku ditej-syrit v umovax zakladiv internatnogo typu [Socio-psychological peculiarities of the orphans' development in the conditions of residential institutions]. *Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka* [Herald of Taras Shevchenko National University of Lugansk], no. 18 (277), Ch.II, pp. 199-205 (ukr).

Khomenko, O., Sorokina, O. (2015). Psichologichni osoblyvosti samoostinky pidlitkiv vykhovantsiv internatnykh zakladiv. URL: file://C:/Downloads/31-124-1-PB.pdf (ukr).

Hussein, H. A., Alwan, I. H., Khudhair, M. H. (2015) Psychological Distress among Orphans in Orphanage in Baghdad city. Fifth Issue. The 2nd International Scientific Conference of Medical and Health Specialties, pp. 643-649 (eng).

Kaur, R., Vinnakota, A., Panigrahi, S., Manasa, R V. (2018). A descriptive study on behavioral and emotional problems in orphans and other vulnerable children staying in institutional homes. *Indian J Psychol Med* [serial online]. Vol. 40, pp. 161-168. URL: <http://www.ijpm.info/text.asp?2018/40/2/161/226501> (eng).

Zeton, M. A. (2005). Health and violence. The National Council for Refugees Family, Jordan Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders. Fourth Edition, Text Revision. DSM- 4 TR, APA 2000, Washington, pp. 59-60 (eng).

